

Muotokuvia muistista:
Annamari Sarajas, aatehistorioitsija

—

Juhani Niemi

K

un Annamari Sarajas (1923-1985) piti syksyllä 1968 kotimaisen kirjallisuuden virkaanastujaisesitelmänsä Helsingin yliopistossa, hänen tavoitteensa olivat huomattavasti vaateliaammat verrattuna edeltäjiin. Sarajas vetosi kansainvälisiin kollegoihinsa, joihin oli tutustunut vieraillessaan amerikkalaisessa yliopistomaailmassa. Olihan hän tavannut Harvardissa kirjallisuuden teoria-gurun René Wellekin, jonka ”sydämellisin” tervehdyksen omistamaa valokuvaa Sarajas piti työhuoneensa pöydällä Liisankadulla sijainneella laitoksellaan.

Sarajaksen korkealentoinen ohjelma lähti siitä, ettei kotimaista kirjallisuutta voi tutkia tuntematta maailmankirjallisuutta. Samalla hän korosti kirjallisuustieteen kosketuksia muihin tieteisiin: kielitieteen ohella esimerkiksi käyttäytymistieteisiin ja ennen muuta historiantutkimukseen, ”uskollisimpaan sisareemme, erottamattomaan”, kuten hän luonnehti. Virkaanastujaisluennossaan Sarajas korosti myös tutkimuskohteen merkitystä metodien valinnassa. Hänen omaksi metodikseen oli muodostunut ideahistoriallinen lähestymistapa, jota hän oli pohjustanut jo väitöskirjansa lectio praecursoriassa otsikolla ”Aatteen historia tutkimuskohteena”.

Sarajaksen tieteellistä karriääriä vuoden 1956 väitöskirjasta *Suomen kansanrunouden tuntemus 1500 - 1700-lukujen kirjallisuudessa* 1960-luvun tutkimuksiin voi pitää menestystarinana. Alan legendoihin kuulunut Matti Kuusi piti väitöskirjaa ”hämmästyttävänä työsuorituksena, yhtenä Ruotsin ajan oppihistoriamme kestäviin kulmakiviin kuuluvana”. Laajempaa vaikutusta Sarajaksen tutkijantyössä merkitsi se, kun hän käsitteli suomalaisen ja venäläisen kirjallisuuden kosketuskohtia teoksessaan *Tunnuskuvia* (1968). Professorin korkean tason suhteista todistaa, että jopa presidentti Urho Kekkonen kiitteli sitä myllykirjeessään. Sen sijaan vuosisadan vaihteen kansakuvan murrosta tutkivista teoksistaan Sarajas on, varsinkin myöhemmin, saanut myös kriittistä palautetta.

Tutkijantaustan lisäksi Sarajaksella oli pitkäaikainen kokemus johtavan kustannusliikkeen WSOY:n virkailijana sekä *Uuden Suomen* kulttuuritoimittajana ja kriitikkona. WSOY:llä hänen kerrotaan hylänneen Paavo Haavikon toisen runokokoelman *Tuuliöinä* käsikirjoituksen, minkä takia tästä tuli Otavan kirjailija. Se ei estänyt Sarajasta ylläpitämästä kontakteja Haavikkoon ja muihinkin kirjailijoihin. Journalistipiireissä hänet tunnettiin lempinimellä Maija, kuten voi päätellä Arvo Salon muistelmateoksesta *Kirjavat päivät*.

Virkaanastujaisluennosta nouseva tavoitetaso näkyi Sarajaksen 1960-luvun lopun opetuksessa, kun hän ensi töikseen piti luentokurssin Dantesta. Kurssin tueksi professori oli pyytänyt tunnetun kielimiehen, Kekkonen tulkkinakin esiintyneen Jussi Ojasen lausumaan *Jumalaista näytelmää* alkukielellä. Myöhemmin Sarajas piti luentoja myös toisesta maailmankirjallisuuden klassikosta, Cervantesin *Don Quijotesta*.

Journalistina hankkimiensa kontaktien pohjalta Sarajas veti oppiaineen tuntiopettajiksi ajan merkittäviä kriitikoita ja kulttuurivaikuttajia. Kevätluku-kaudella 1969 laitoksella alkoivat vt. assistentteina pitää praktikumeja niin

Kai Laitinen kuin Pekka Tarkkakin. Praktikumeista tuli niin suosittuja, että opiskelijat ryhtyivät vaatimaan niitä pakollisiksi. Siihen Sarajas jonkin verran pitkin hampain suostui, kun opintovaatimuksia käsiteltiin professorin kotona kokouksessa, johon minutkin opiskelijoiden edustajana kutsuttiin mukaan.

Tutkielman ja gradun aiheita valittaessa kotimaisen kirjallisuuden tuore professori osoittautui liberaaliksi, vaikka hänelle selvästikin jotkut opiskelijoiden ehdottamat nykykirjallisuuden teemat tai populaarikirjallisuuden kysymykset tuntuivat vieraalta. Itse pidin Sarajaksen seminaarissa esitelmän Arvo Salon tuotannosta, mutta siirryin sittemmin tutkimaan kioskirjallisuutta. Koska oppiaineen professori oli *Suomen kirjallisuus* -teossarjan viimeisen osan julkistamisen yhteydessä moitiskellut 1960-luvun kirjallisuutta siitä, että se tyytyi poliittiseen iskelmään, pamflettiin ja kabareehen, oli ymmärrettävää, että hän piti aihevalintojani erikoisina eikä mitenkään kannustanut tutkimuksellisissa pyryissäni. Työn valmistuttua Sarajas delegoi tarkastuksen muille, joskin tietävästi vaikutti lopulliseen arvosanaan. Myöhemmin hän kyllä antoi SKS:n kirjallisuusvaliokunnalle suullisen lausunnon Juhani Aho -elämäkerrastani kehottaen poistamaan siitä liikoja sukuselvityksiä.

Vakiinnuttuaan professorinvirkaansa Sarajas näyttää vähitellen työlääntyneen tehtävänsä eikä hän tutkijanakaan oikein pystynyt uudistumaan. 1970-luvulla ja 1980-luvun alussa Sarajas hoiti virkaansa joskus puolella kädellä. Eräiden aikalaismuistelmien mukaan hän kärsi ajoittain motivaation puutteesta, mikä johti valmistelun leväperäisyyteen. Omakohtaisesti muistan, miten Sarajas saattoi luennoida vuosisadan vaihteen kirjallisuudesta lukien suoraan katkelmia aiemmin julkaisemastaan teoksesta *Viimeiset romantikot* (1962). Laiteksella 1970-luvulla amanuenssina työskennellyt Matti Mäkelä on kertonut, että professori joskus jätti työt ja luennot kesken, palasi kotiinsa juomaan keskiolutta ja syömään rauhoittavia lääkkeitä.

Sarajaksen romahduksen syitä voi Pekka Tarkan tapaan ounastella uran taustalla olevista jännitteistä. Sarajas vaati itseltään paljon ja piti tutkijantyötä kutsumusammattina. Tultuaan valituksi professoriksi Helsingin yliopistoon hän pääsi oman alansa hierarkiassa korkealle ja sitä myöten myös putosi korkealta. Vaikeat jännitteet olivat hänen urallaan sekä voiman että lamaanuksen lähde. Jännitteitä lisäsi osaltaan tiedepoliittinen kädenvääntö yliopistossa. Yleisen kirjallisuustieteen kollega Aarne Kinnunen on kertonut, miten tiukasti Sarajas piti kiinni oppiaineensa reviiristä, mikä johti loputtomiin puhelinkeskusteluihin.

Vaikka Sarajas ei juurikaan paneutunut ohjaamiseen, ei pidä unohtaa hänen vaikutustaan muutamiin oppiaineensa väitöskirjoihin, jotka saivat inspiraationsa tutkijan omasta tuotannosta. Siten Maria-Liisa Kunnaksen, myöhemmän Nevalan, tutkimukset psykologisesta aatetaustasta Eino Leinon tuotannossa ja vuoden 1918 synnyttämästä kirjallisuudesta, Pekka Tarkan väitöskirja Joel Lehtosesta kansankuvaajana sekä Yrjö Larmolan väitöskirja Eino Leinon poliittista

kytkennöistä jatkoivat oppiaineen professorin perintöä Suomen kirjallisuuden kultakauden läpivalaisuna.

Sarajaksen tutkijanuran viimeiseksi huippukohtaksi nousi vuonna 1981 myönnetty valtion kirjallisuuspalkinto tutkielmien ja esseiden valikoimasta *Orfeus nukkuu*. Se oli myöhäinen hyvitys ottaen huomioon, että teos koostui lähes kauttaaltaan vanhemmista kirjoituksista. Ennen julkaisemattomana valikoimaan mukaan oli tullut vain Arvid Järnefeltiä ja Juhani Ahoa koskeva teksti, jossa siinäkin tutkija palasi vanhoihin teemoihinsa.

Kun kotimaisen kirjallisuuden seminaarissa käsiteltiin opinnäytettä Marja-Liisa Vartion romaanista *Kaikki naiset näkevät unia*, Sarajas saattoi yhtäkkiä viitata puhelinkeskusteluihin, joissa Vartio oli hänelle selostanut uniaan. Uni-lääkkeisiin addiktoituneen kotimaisen kirjallisuuden professorin kohtaloksi muodostui onnettomuus, kun hänen makuuhuoneessaan syttyi savukkeesta tulipalo joulukuussa 1984. Sarajas kuoli saamiinsa vammoihin muutaman viikon päästä. ”Se oli järkyttävä loppu lahjakkaan ihmisen elämälle”, kuten Maria-Liisa Nevala, yksi hänen seuraajistaan oppiaineen professorina, on kirjoittanut muistelmissaan.

Dokumenttina tästä traagisesta tapahtumasta saattoi myöhemmin Vanhan kirjallisuuden päivillä Vammalassa katsella vitriiniä, johon oli sijoitettu professorikollega Lars Huldénin kirjoittama onnitteluruno 60-vuotiaalle Annamari Sarajakselle. Kalevalamittaan suomeksi seipitetyn runon käsikirjoituksen reunukset näyttivät kärventyneen tulesta.

Juhani Niemi

Suomen kirjallisuuden professori (emeritus)

Tampereen yliopisto